

CAPVT TRIGESIMVMQVINTVM.

1 Qui conseruat legem, multiplicat orationem: sacrificium salutare est attendere mandatis, & discedere ab omni iniquitate.

Ixit superiori capite quæ sacrificia Deo non placeant, ostenditque veram pietatem non esse sitam in nudis externis sacrificijs: nunc conuenienti ordine docet quæ sint sacrificia Deo grata, & quibus in rebus verus Dei cultus consistat. Pro, legem, quidam legunt, verbum, alij verbum legis, Græcè est νόμος, legem: proinde ea lectio præferenda est, etsi interpres soleat pro lege transferre, verbum. Pro, orationem, Græcè est προσφῶς, hoc est, oblationes: quanquam in Germanica æditione legatur οὐμφορᾶς, sed corruptè, vt existimo, pro προσφῶρᾶς. Significatur ergo eum qui Dei legem custodit, illa sua obedientia quam Deo exhibet perinde facere, ac si multas Deo offerret oblationes, imò in omnibus actibus quibus lex Dei impletur, sacrificium Deo offerri, vt toties quis Deo sacrificet, quoties præcepta legis exequitur, si ea intuitu Dei & propter Deum sicut oportet adimplet. Cùm enim,

Lib. 10. de
ciuita. Dei
cap. 6.

1. Reg. 15.

teste Augustino, verum sacrificium sit omne opus quod agitur, vt sancta societate inhæreamus Deo, consequens est omnem legis adimplerem verum esse sacrificium, vt rectè dicatur eum qui conseruat legem multiplicare sacrificia, quanquam credam authorè id magis dixisse vt significaret quòd qui conseruat legem, perinde faciat ac si multa offerret sacrificia, quemadmodum & Samuel dixit: Melior est obedientia quàm victimæ. Interpres noster videtur pro προσφῶρᾶς legisse προσευχᾶς. Et debet similiter intelligi, eum qui conseruat legem multiplicare orationem, hoc est, perinde facere, & tam gratâ rem Deo facere, ac si multas ad Deum funderet preces, imò seruando legem verè orare Deum, quia seruando legem, Deum sibi propitium facit. Semper enim orat Deum qui semper bene viuit. Non significatur ergo hac sententia, quemadmodum quidam intelligunt, quòd qui vult seruare legem, debet frequenter orare, quia id ipsum lex præcipit: sed quemadmodum Rabanus bene intellexit, significatur quòd bene orat qui mandata Dei seruat. Cui intelligentiæ conuenit quod sequitur; Sacrificium salutare, &c. vbi notandum est Græca breuius sic tantum habere; θυσιάζων σωτηρίῃς ὁ προσίχων ἐν τοῖς; Sacrificator salutaris est qui attendit mandatis, hoc est, qui animum suum apponit ad seruandum mandata, is coram Deo reputatur quasi qui offert sacrificiũ salutare, hoc est, quod pro obtenta salute in gratiarum actione offertur. Itaque & nostra lectio, in qua adiectũ est; discedere ab omni iniquitate; sic accipi debet: Attendere mandatis, & discedere ab omni iniquitate, id ipsum coram Deo est velut sacrificiũ salutare, aut potius sacrificiũ salutaris, quia Græcè est genitiuus, σωτηρίῃς, quomodo legitur apud Liranũ, vt sacrificiũ salutaris dictũ sit, vt in Psalmis dicitur: Calicem

Calicem salutaris accipiam; hoc est, calicem salutis, & qui pro obtenta salute accipitur, vt dictio, salutaris, sit substantiuum pro salute, quomodo sæpe accipitur in scripturis.

2 Et propitiationem litare sacrificij super iniustitias, & deprecatio pro peccatis, recedere ab iniustitia.

TOta hæc sententia, cuius posterior pars postea ponitur, & prior valde obscura est, & variè legitur, Græcis non est, nec apud Rabanum, qui tamen eius loco habet quod etiam Græcis non est; Et deprecatio enim coram oculis Dei inueniet gratiam. Quidam libri habent, sacrificij, alij sacrificijs: quidam etiam etsi pauciores habent non accusatiuum, propitiationem, sed, Et propitiatio est litare sacrificium. Nec satis colligi potest vtra lectio sit præferenda. Si legatur accusatiuus, propitiationem, sic est ordinanda sententia: Recedere ab iniustitia, est velut litare propitiationem sacrificij super iniustitias, hoc est, velut offerre sacrificium propitiatorium. Aut si legatur, sacrificijs, quod magis placet, sensus est: Recedere ab iniustitia, est velut litare propitiationem per sacrificia propter commissas iniustitias, & idipsum etiam est velut deprecatio pro peccatis. Itaque illud recedere ab iniustitia, referri debet ad vtramque partem præcedentem. Et si aliqui libri nostram coniecturam iuarent, crediderim interpretem illam partem vltimam versus præcedentis iunxisse cum hac sententia, & sic legendum: Et discedere ab omni iniquitate, est propitiationem litare sacrificijs super iniustitias. Vtut est, significatur quòd cum quis incipit ex animo discedere ab iniustitia & iniquitate, quòd tunc incipit Deum placare, & hoc ipso veluti veniam delictorum petit & impetrat. Si legatur; & propitiatio est litare sacrificium, intelligi potest, clementiam, qua quis alteri delinquenti in se facile ignoscit, esse coram Deo veluti litare & offerre sacrificium pro peccatis admissis, quia per huiusmodi clementiam priorum delictorum venia obtinetur, iuxta illud Saluatoris: Si dimiseritis hominibus peccata eorum, & pater cœlestis dimittet vobis peccata vestra. Aut sensus est: propitiatio, qua quis studet Deum sibi reddere propitium, est velut offerre sacrificium super iniustitias.

Matth. 6.

3 Retribuit gratiam, qui offert similitudinem: & qui facit misericordiam, offert sacrificium.

PRiorem partem sic habent Græca in æditione Germanica; ἀνταποδίδως χάριν, προσφίγων σμιλάδην; quæ cum sint ambigua, & sic verti possunt quomodo nolter vertit. aut sic: Qui retribuit gratiam, offert similitudinem; quo modo vertendum fuisse sequens pars demonstrat, vt relatiuum, qui, addatur priori verbo: vnde & in æditione alia ad participium προσφίγων, additur particula similitudinis, ὡς, vt sit sensus: Retribuens gratiam est velut offerens similitudinem. Non enim author hic significare voluit quid faciat qui offert similitudinem, sed qua re quis co-

ram Deo censerī potest offerre similitudinem. Duo ergo hominis officia commendat hæc sententia, per quæ conferri potest quis cum offerente sacrificium, quorum alterum in referendo beneficium ex gratitudine animi, alterum in conferendo beneficium ex affectu misericordiæ. Qui, inquit, pro accepto beneficio rependit gratiam, est velut qui offert Deo similitudinem, hoc est, florem farinæ: & qui egenti confert elemosynam, est velut qui offert sacrificium, aut, ut est Græcis, *δοσάζων ἐλεησίνης*, hoc est, sacrificator laudis, hoc est, velut qui sacrificat sacrificium laudis. Imo ipsa elemosyna verum est apud Deum sacrificium, iuxta illud Pauli: Beneficentiæ & communionis nolite obliuisci, talibus enim hostijs promeretur Deus. Dixit superius esse homicidam & illum qui pauperi subtrahit modicum quod habet, & eum qui fraudem facit mercenario, negando quod ei debet. Nunc ergo contra dicit utrumque Deo velut sacrificium gratum offerre, & eum qui bene merenti beneficium rependit, & eum qui pauperi confert quæ sunt ei necessaria. Sic & apud Michæam, facere iudicium & diligere misericordiam præferuntur sacrificijs. Potest per retribuentem gratiam etiam intelligi is qui pro acceptis à Deo beneficijs refert illi gratiarum actionem, quæ dicitur in scripturis sæpe sacrificium laudis Deo gratissimum. Nostra lectio conuenientem proposito habebit sensum, si intelligatur sicut multæ sententiæ, subintelligendo comparationis notam hoc modo: Sicut retribuit Deo gratiam, & gratitudinem suam illi ostendit, qui offert ei similitam: ita & qui facit misericordiam pauperi, offert ei velut sacrificium laudis & gratiarum actionis, declaratque se gratum esse pro acceptis à Deo bonis.

Hebr. 13.

Mich. 6.

4 Beneplacitum est Domino recedere ab iniquitate, & deprecatio pro peccatis recedere ab iniustitia.

Dixerat quid facere sit Deo gratum, nunc dicit quid non facere & omittere ei gratum sit, asserens quòd discedere à peccatis sit non solum Deo gratum, sed quòd etiam sit velut deprecatio pro peccatis, aut sacrificium quo peccata expiantur. Est enim hic Græcis *ἱερίλασμος*, hoc est, propitiatio aut sacrificium piaculare.

5 Non apparebis ante conspectum Domini vacuus. Hæc enim omnia propter mandatum Dei sunt.

Exodi 23.
& 24.
Deut. 16.

NE, quia dixit illū sacrificare Domino qui seruat legē, quiq; iustitiam & misericordiā exhibet proximo, & recedit ab iniustitia, videretur à sacrificijs legis homines auocare, restè subiungit hanc sententiā, quasi dicat: Etsi sic sit ut dixi, tamē memento etiā eius quod lex præcipit: Non apparebis in conspectu Dei vacuus, sed offeres statutis tēporibus sacrificia tua. Hæc enim omnia etsi per se parū prorsint, tamē propter mandatum Dei sunt facienda. Itaque qui legē seruare vult, etsi imprimis ea facere debeat quæ dicta sunt, tamē etiam hæc quæ ad oblationes pertinet præstare debet. Citat autē legem quæ est Exodi 23. & 34. & Deute. 16.

Oblatio

6 Oblatio iusti impinguet altare, & odor suauitatis est in conspectu altissimi.

QUò magis ad oblationes etsi per se parum gratas, excitet, easque magis commendet, duo eis tribuit cum à iustis fiunt. Primum est quòd oblatio iusti impinguet altare, hoc est, tanquam pingue aliquod & optimum altare ornat, Deoque gratum est, quomodo in Psalm. dicitur: *Holocaustum tuum pingue fiat, hoc est, tanquam pingue, gratum fit & acceptum.* Quoniam enim quæ pingua sunt sacrificia, hominibus commendantur, & Deo item, quatenus ex liberali fiunt animo, dicitur sacrificium iustorum pingue fieri, & impinguare altare, eo quòd tanquam pingue acceptetur, ob offerentis iustitiam, quæ oblationem ipsius pinguem & gratam facit. Secundò, dicit oblationem iusti esse coram Deo odorem suauitatis, hoc est, odorem suauem, iuxta morem loquendi scripturæ, quo rursum aliud nihil significatur, quàm eam instar suavis odoris gratam esse Deo. Itaque phrasæ istæ explicantur, cum subiicitur:

Psalm. 19.

7 Sacrificium iusti acceptum est, & memoriam eius non obliuiscetur Dominus.

PRO, memoriam eius, Græcè est τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ, hoc est, memoriale eius, scilicet sacrificij. Patet enim ex Græcis relatiuum eius, non referendum ad iustum, vt quidam intelligunt, sed ad sacrificium. In eo quod dicitur de memoria vel memoriali sacrificij, videtur respectus esse ad id quod in Leuitico præcipitur, vt quod de sacrificijs erat cremandum in altari, dicitur esse memoria vel memoriale sacrificij. Dicit ergo illud quod pro memoria & memoriali offertur de sacrificio iusti coram Domino, non venturum in obliuionem apud illum, sed verè fore memoriale. Dicitur autem Deus tunc obliuisci alicuius, cum eius curam non habet, & quod negligit tanquam non esset: Non obliuisci autem illius, cuius habet rationem, & quod magni facit, gratumque habet.

8 Bono animo gloriam redde Deo, & non minuas primitias manuum tuarum.

Ostendit iam in sequentibus quomodo quæ Deo donanda sunt, ei offerenda sint, nempe animo lubenti, vultu hilari, & liberali ac nequaquam auaro animo. Bono, inquit, hoc est, lubenti animo, redde Deo gloriam, vel, vt habent Græca, glorifica vel honora Dominum, hoc est, cum tibi per oblationem sacrificiorum decimarum & primitiarum Deus est honorandus, & gloria ei danda, fac id lubenti animo, non ex tristitia aut necessitate, neque ex animi auaritia minuas primitias quas de fructibus tuis offerre debes manibus tuis, subtrahendo scilicet aliquid ex eis, vel eas non liberaliter persoluendo, sed accisè & tenuiter. Simile est quod sequitur, vbi peculiariter decimarum fit mentio, sicut hic primitiarum.

8 In omni dato hilarem fac vultum tuum, & in exultatione sanctifica decimas tuas.

S Anctificare decimas, est eas à reliquis separare, & Deo deputare atque offerre. Id ergo vult fieri in exultatione, hoc est, cum exultatione & lætitia. Hilarem enim datorem diligit Deus, vt ex Prouerb. iuxta 2. Cor. 9. Septuaginta citat Paulus. Posset & hic intelligi sensus: Per exultationem & lætitiā fac vt decimæ quas persoluis sanctæ sint, & gratæ Deo. Mysticè iuxta Rabanum & primitias & decimas Deo offerimus, cum ei & bonorum nostrorum operum initium acceptum ferimus & consummationem, quia in denario numero perfectio designatur, & decimæ post collectionem fructuum redduntur.

10 Da altissimo secundum datum eius, & in bono oculo adinventionem facito manuum tuarum.

11 Quoniam Dominus retribuens est, & septies tantum reddet tibi.

D Ixerat hilariter dandum, iam verò etiam liberaliter dandum docet.

Bonus oculus enim hic dicitur oculus liberalis & largus, sicut supra oculus nequam, dicitur oculus auarus & parcus, qui cum tristitia aspicit quod dandum est, & non fauet ei cui datur. Pro; adinventionem facito manuum tuarum; Græcis tantum est, καδιδύριμα χερῶν, hoc est, inuentionem manus, vt repetatur verbum, da. Et sit sensus: da bono oculo quicquid inuenerit manus tua, ita vt ne melioribus seruatīs peiora deligas quæ offeras, quemadmodum fecit Cain. Aut da quod Dei

Gen. 4. dono manus tuæ comparauerunt & acquisuerunt. Omnino autem crediderim non vnica scribendum dictione καδιδύριμα, sed diuisim καδιδύριμα, secundum inuentionem, vt respondeat ei quod in primo membro dicitur, κατὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ, hoc est, secundum donationem eius. Ita & in nostra lectione diuisim legendum videtur; ad inuentionem facito manuum tuarum; hoc est, facito iuxta quod inueniunt manus tuæ, aut iuxta quod manibus tuis acquisisti. Quid enim est alioqui; facito adinventionem manuum? Nisi, facito, accipiatur pro offeras. Dicit ergo: Da altissimo secundum quod ipse dedit tibi, vt si multum tibi dederit, vicissim & tu illi multum des: si parum, etiam ex illo dare non omitas quod debes. Et quo ad lubenter & liberaliter dandum magis pro-uocaret, subjicit; Quoniam Dominus est retributor eorum quæ ei dantur, & quantum à te accipit, septies tantum reddet tibi, hoc est, multiplicatum valde reddet, iuxta illud Pauli: Qui administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ. Duas ergo indicat rationes, ob quas lubenter & liberaliter Deo dandum sit, videlicet & quia ipse meritis est qui omnia dedit, & quia abundè remuneraturus est.

1. Cor. 9. Noli

- 12 Noli offerre munera praua, non enim suscipiet illa: & noli inspicere sacrificium iniustum, quoniam Dominus iudex est, & non est apud illum gloria personæ.

PRo; noli offerre munera praua; Græcis est, μή δωροκόπη, hoc est, Ne decurtes vel minuas munera, vt scilicet per auaritiam ab eo quod dandum est Deo aliquid abradas, tibi que referues. Itaque offerre munera praua, est offerre munera per decurtationem & auaritiam deprauata, qualia Dominus reijcit apud Malachiam dicēs: Si offeratis cæcum ad immolandum, nōne malum est? & si offeratis claudum & languidum, nōne malum est? offer illud duci tuo si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum. Pro; noli inspicere sacrificium iniustum; est, μή ἰσχυθῆσθε ἀδίκῳ, hoc est, ne attendas sacrificio iniusto, sic scilicet vt in illud fiduciam tuam colloques, & putes te eius contemplatione acceptum fore Deo. Sic ergo etiam est intelligendum quod legimus: Noli inspicere sacrificium iniustum, vel potius, vt Rabanus legit, Noli respicere in sacrificium iniustum, hoc est, cum rapina iniuriaque alterius coniunctum, fraude ac violentia comparatum. Subijcit rationem: Quoniam, inquit, Dominus iudex est, & iudex planè incorruptus, apud quem dignitas & excellentia, quā quis habet in existimatione hominum, non valet quicquam, ita vt diuiti & potenti iniurioso in pauperem propter illius munera munificentissima faueat. Pro; gloria; est δόξα, quod nomē etiam verti potest, opinio & existimatio. Duo ergo monentur hac sententia, & vt ne munera Deo offerenda per auaritiam minuantur: & rursus, ne confidatur in magnificis donis, si ex iniustitia offerantur.

- 13 Non accipiet Dominus personam in pauperem, & deprecationem læsi exaudiet.

Significare vult, etiam si quis potens sit & diues, qui ob id magnifica munera Deo offert, si tamen ob iniuriam illatam pauper contra illum potentem oret, Deum non habiturum rationem illius diuitis, vt ad illius sacrificia & dona respiciat, neglecto & præterito paupere, sed exauditurum orationē illius qui à diuite iniuria est affectus & læsus. Deum ergo non accipere personam in pauperem, hoc est, contra pauperem, est ipsum non fauere alicui contra iustitiam quæ pauperi debetur. Explicant hanc sententiam sequentia.

- 14 Non despiciet preces pupilli, nec viduam, si effundat loquelam gemitus.
- 15 Nōne lachrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas?

CUm prius dixerit de paupere & læso, nunc subijcit de pupillo & vidua, quia hi ferè sunt qui à potentioribus opprimuntur, quorū ob

id in scripturis Deus peculiariter tutor dicitur. Ob iniuriam istis illatam significatur hic Deum commouendum & precibus illorum & lachrymis, per quas viduæ ad flendum faciles, nec ferè habentes aliud quò confugiant quàm ad lachrymas, exclamât ad Deum pro vindicta, etiam si ore taceant, super deducentem eas, hoc est, contra eum qui sua iniuria lachrymas illas excutit, & defluere facit. Itaque cùm lachrymæ deorsum fluant, tamen per eas vidua in cœlum clamat, quod sequenti versu clarius explicatur: qui cùm non sit in Græcis, videtur ab interprete commentarij vice adiectus, ad explicandum quomodo cùm lachrymæ viduæ deorsum cadant, tamen per eas vidua exclamare dicatur, aut ipsæ lachrymæ. Quædam enim Græca non habent, exclamatio eius, sed tantùm, exclamatio, vt referri possit ad lachrymas.

16 A maxilla enim ascendunt vsque ad cœlum: & Dominus exauditor non delectabitur in illis.

ET si, inquit, lachrymæ defluere videantur, ascendunt tamen vsque in cœlum: quia scilicet perueniunt ad Dei conspectum, eorumque Deus rationem habet, qui audiens & intelligens quid postulent, non delectabitur in illis, sed summam in eis habebit displicentiam, hoc est, factò declarabit sibi displicere eas lachrymas, quantum attinet ad eum qui earum est author. Negatiuè enim potius legendum videtur, non delectabitur, quomodo legit Rabanus & multa scripta, quanquam quædam habeant etiam affirmatiuè, delectabitur. Iuxta quam lectionem sensus est: Deum delectari pietate lachrymantium viduarum, quòd videat eas non seipsas velle vindicare, sed tantùm lachrymis suum testari dolorem.

17 Qui adorat Deum, in oblectatione suscipietur, & deprecatio illius vsque ad nubes propinquabit.

PRO; qui adorat Deum; Græcis est tantùm participium *δὲραπείων*, hoc est, qui colit, nempe Deum, aut cultor Dei, quomodo Philo scribit primos Christianos vocatos *δὲραπίουρας*, hoc est, cultores, vt est in historiæ Ecclesiasticæ Eusebij lib. 2. cap. 17. Itaque per eum qui adorat Deum, significatur hic is qui Deum ex animo colit & veneratur. Pro; in oblectatione; est *ἐν ἰουδονίᾳ*, in beneplacito. Et potest referri vel ad participium *δὲραπείων*, vt significetur is qui ex bono affectu, & cum oblectatione Deum veneratur: vel potius cum verbo, suscipietur, vt significetur omnem Dei cultorem suscipiendum à Deo cùm fauore & gratia ipsius. Idem significatur, cùm eius oratio dicitur propinquatura vsque ad nubes. Eo enim insinuat, quòd quantumuis dissitus sit locus quem Deus peculiariter inhabitat, à loco quem homines inhabitant: tamen piorum oratio vsque ad Deum peruentura sit, hoc est, ab eo exaudienda sit. Quod in genere dixit de cultore Dei, peculiariter prosequitur de oratione humilis.

Oratio

18 Oratio humiliantis se, nubes penetrabit: & donec propinquet, non consolabitur: & non discedet, donec aspiciat altissimus.

PRO; humiliantis se; est ταπεινός, hoc est, humilis, & potest accipi vel pro eo qui per virtutem modestiæ humilis est, vel pro afflicto, quia præcessit de afflictis & iniuriam patientibus. Pulchrè autem Sapiens describit efficaciam & constantiam orationis humilis, dum ei primò tribuit penetrationem nubium & ascensum supra nubes, ita vt nec summa altitudo, nec nubium obstaculum eius ascensum impediatur. Deinde quòd non satis ei sit nubes penetrasse, sed omnino contendat etiam Deo propinquare, qui omnia cœlestia transgreditur, adeo vt non admittat prius consolationem, hoc est, non cesset nec desistat clamare ad Deum, quàm accesserit vsque ad Deum. Postremùm quòd cum iam peruenerit vsque ad Deum, non discedat ab eo donec altissimus ille inspiciat causæ suæ æquitatem, atque ad eam attendat. Hac autem allegorica descriptione innuitur & efficacia huiusmodi orationis, quæ omnia impedimenta tandem superat, & perseverantia, quæ in humilium oratione esse solet, ac esse debet ad hoc vt obtineat. Non enim satis est fortiter & ex animo clamare, quod est vsque ad nubes peruenire, sed oportet in clamore persistere, nec cessare donec quod petitur impetretur, quemadmodum ferè faciunt afflictis & humiles animo. Nam illos afflictio ad perseverandum compellit: in istis humilitatis virtus facit vt non indignantur, nec cessent, quemadmodum superbi, si non statim exaudiantur. Maior autem vis est & emphasis in hac sententia, dum intelligitur de humiliatè seipsum coram Deo, sicut noster intelligit. Significatur enim nouo more fieri, vt qui se deprimat, eius oratio magis ascèdat.

19 Et Dominus non elongabit, sed iudicabit iustos, & faciet iudicium, & fortissimus non habebit in illis patientiam.

DESCRIPIT quomodo se habeat oratio humilis, nunc etiam pulchra narratione commemorat quomodo se Dominus erga illam sit exhibiturus. Pro; non elongabit; est ε μη εραδύνει, non tardabit. Itaque, elongabit, accipiendum est vt sit verbum absolutum, vt; non elongabit; sit positum pro, non diu differet, aut, in longum tempus protrahet. Mox, inquit, vt Dominus inspexerit causam pauperis, non differet diu, sed iudicabit pro iustis, & faciet iudicium: & is qui fortissimus est, ita vt sententiam suam exequi possit facillè, nec ei quisquã resistere valeat, non habebit in iustis ad se clamantibus, hoc est, erga vel super illos, patientiam vel longanimitatè, hoc est, non longanimè se exhibebit erga illos se inuocantes, ita vt differat eos exaudire & vindicare. Est enim hic Græcis verbum μακροθυμία, quod significat longanimitatem esse, quod & est Lucæ 18. in parabola Lucæ 18. quæ huic loco valde similis est, de vidua importunè appellante iniquum iudicè, vbi Christus Deum conferendo cum iniquo iudice per importunitatem superato, ait: Deus autè non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se

ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis? Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum.

- 20 Quousque contribulet dorsum ipsorum, & gentibus reddet vindictam.
 21 Donec tollat plenitudinem superbiorum, & sceptrā iniquorum contribulet.
 22 Donec reddat hominibus secundum actus suos, & secundum opera Adæ, & secundum præsumptionem illius.
 23 Donec iudicet iudicium plebis suæ, & obletabit iustos misericordia sua.

His quatuor versibus significatur quæ sequentur Dei iudicium, de quo locutus est. Illa enim particula, donec, hic accipitur vt sæpe in scripturis, vt significet quid aliquando euenturum sit. Et prioribus quidem duabus versibus significatur, quid oratibus iustis, Dei iudicio euenturum sit oppressoribus iustorum. Vbi relatiuum, ipsorum, apud nos non habet expressum antecedens, sed subintelligendum est de his contra quos orant, vt iusti liberentur ab eis. Græcis est pro, ipsorum, ἀνελεμόνων, hoc est, immisericordium, qui scilicet sine misericordia crudeliter opprimunt iustos, nec eorum querelis & precibus mouentur. Verbum contribulet, positum est vtrobique pro conterat & confringat. Dorsum eorum conterendum dicit, vt qui dorso suo duro & forti incubuerint dorso iustorum, & opprēserint eos. Itaque per dorsum eorum, significatur eorum fortitudo & violentia quæ confringenda dicitur: sicut & per sceptrā eorum, significatur illorum dominium, quo alios contere solebant. De gentibus vindicandis peculiariter dicit, significans idololatrias, quia ab illis in circuitu habitantibus electus Dei populus Israëliticus & prius semper & etiam tunc cum hæc scriberentur, grauiā & dura patiebatur. Tertius versus generaliter comprehendit quid Dei iudicio omnibus & bonis & malis euenturum sit, nempe quod omnibus reddet secundum actus suos. Cæterum nomen, Adæ, hic nō videtur accipiendum vt sit nomen propriū protoplasti, cum Græcis priori loco vbi noster vertit, hominibus, sit ἀνθρώπων, homini: posteriori loco ἀνθρώπων, hominum. Accipiendum ergo, sicut aliquoties in scripturis, teste D. Hieronymo, vt sit nomen appellatiuum pro, homine. Pro, præsumptionem, est ἰνθυμήματα, hoc est, cogitationes, quales quisque sibi præsumit & eligit. Significatur ergo Deum non tantum redditurum homini secundum opera eius, sed etiā secundum cogitationes, & ea quæ quisque corde præsumit & cogitat antequā faciat opere. Quartus versus vltimo loco comprehendit quid peculiariter per iudiciū Dei, sumpto supplicio de impijs oppressoribus, eueniet iustis vim in hoc mundo passis, nempe quod Deus iudicabit iudicium pro plebe sua, sicque obletabit illos misericordia

miseriordia, qua eos benignè liberauit ab impiorum violentia, & pro patientia ipsorum, æterna eos remunerabit lætitia. Bene enim prius meminuit iudicij impiorum, & postea iudicij iustorum, quia iustos oblectabit conspecta impiorum ultio. Vnde & Christus eodem ordine dicit: Ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Bene etiam iudicio iustorum coniungit misericordiam, quia sine misericordia non fiet, iuxta illud: Qui coronat te in misericordia & miserationibus. Matth. 25. Psal. 102.

14 Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis, quasi nubes pluuiæ in tempore siccitatis.

IN Græcis est, *ὡς ὄμβρος*, Quàm speciosa, vt sit exclamatio Sapientis de misericordia & ope Dei adueniente in calamitate. Pro; speciosa; etiam verti potest, opportuna vel tempestiua, quia vtrumque dictio Græca significat, & magis conuenit proposito hæc posterior significatio propter subiectam similitudinem; quasi nubes pluuiæ; hoc est, nubes pluuiosa, & pluuiam diffundens. Ea enim elegantius dicitur tempestiua in tempore siccitatis quàm speciosa, quamuis etiam speciosa rectè dicitur, quia conueniens. Pulchra ergo & apta est hæc comparatio, quæ significat, quòd quemadmodum pluuiam valde est expectata in tempore siccitatis, & ob id valde grata, iucunda & conueniens: ita & Dei misericordia valde grata est his qui in tempore tribulationis eam diu desiderauerunt. Indicaturque testè ratio quare Deus ad tempus suos finat affligi, nec semper statim liberet, nimirum vt tantò gratior sit Dei consolatio & benignitas, quòd diutius est desiderata. Vnde sancti dicunt: Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. &: In conuertendo Dominus captiuitatem nostram, facti sumus Psal. 96. sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra Psal. 125. exultatione. Vbi etiam additur similitudo qua hic Sapiens vitur: Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut torrens in austro.

CAPVT TRIGESIMVMSEXTVM.

1 Miserere nostri Deus omnium, & respice nos, & ostende nobis lucem miserationum tuarum.

Voniam in superiori capite ostendit quantum valeat oratio humilis & afflicti Deum colentis, & quam ad exaudiendum suos pronus sit Deus: subiungit iam ardentem ad Deum orationem, qua misericordiam Dei orat impèdi populo eius, qui tum erat populus Iudaicus à gentibus grauiam perferens, sicut nunc est populus Christianus etiam ipse à suis pressus inimicis. Et quoniam superiorem sermonem clausit de Dei misericordia, ab ea hic incipit, orans vt Dei misericordia liberentur à gentium oppressione, atque ad gloriam potentiae eius declarandam digna vindicta